

ХЕТОЛОГІЯ Й ГЕНЕАЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ: ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

HITTITOLGY AND GENEALOGICAL CLASSIFICATION OF INDO-EUROPEAN LANGUAGES: LINGUOHISTORIOGRAPHIC ASPECT

Лихачова А.В.,

orcid.org/0000-0002-4834-0026

викладач кафедри германської філології

Горлівського інституту іноземних мов

Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет»

У статті розкрито особливості дослідження реліктових хето-лувійських мов в індоєвропеїстиці кінця XIX ст. – початку XXI ст.

Особливу увагу приділено висвітленню обставин відкриття й «розшифрування» цих мов. Відзначено, що кінець XIX ст. ознаменувався дешифруванням лікійських написів. Як наслідок у XX ст. – на початку XXI ст. з'явилися дослідження лексичного складу й граматичної будови лікійської мови. Лікійська мова була кваліфікована як одна з мертвих мов Малої Азії (Анатолії). Важливим етапом стало дешифрування хетських клинописних текстів (Й. А. Кнудзон, 1902; Б. Грозний, 1915–1917). Хетська мова постала як перша індоєвропейська мова з писемною фіксацією. Це дало можливість розкрити важливість хетського матеріалу для реконструкції особливостей праіндоєвропейської мови (Є. Курилович, Е. Бенвеніст, К. Уоткінс). Хетологія почала швидко розвиватися. Було відкрито палайську й лувійську мови (1919). Ґрунтовні дослідження лувійської клинописної та лувійської ієрогліфічної мов виявили їхню значну близькість, що дозволило говорити про єдину лувійську мову (І. С. Якубович). Було описано палайську, лідійську та деякі інші реліктові мови Малої Азії.

Відзначено, що поряд з трактуванням походження хето-лувійських мов у дусі традиційної теорії «родовідного дерева» було висунуто й оригінальну гіпотезу хето-лувійського етногенезу (Е. Г. Стертевант, 1926): у давньому минулому існувала праіндохетська мова, яка з часом розпалася на хето-лувійську і власне індоєвропейську гілки.

Ці дослідження сприяли виділенню хето-лувійської групи мов у складі індоєвропейської сім'ї. Хето-лувійський матеріал повною мірою враховано в сучасній генеалогічній класифікації індоєвропейських мов.

Значну увагу приділено студіям, присвяченим хето-лувійським мовам у цілому (XX ст. – початок XXI ст.).

Підкреслено, що впродовж XX ст. – початку XXI ст. було здійснено ґрунтовний усебічний опис структури хетської мови та хето-лувійських мов у цілому на фонологічному, морфологічному, синтаксичному й лексичному рівнях.

Виявлено ті твердження лінгвістів минулого, які зберегли свою цінність для мовознавства початку XXI ст., дано оцінку дослідженням хето-лувійських мов у світлі завдань сучасної індоєвропеїстики.

Ключові слова: генеалогічна класифікація індоєвропейських мов, хетологія, хето-лувійські мови, порівняльно-історичний метод, дешифрування, лінгвоісторіографічний аспект.

The article reveals the peculiarities of the research of relict Hittite-Luwian languages in Indo-European studies of the late XIX century – the beginning of the XXI century.

Special attention is given to the coverage of the circumstances of the discovery and «decryption» of these languages. It is noted that the end of the XIX century was marked by the deciphering of Lycian inscriptions. Consequently, in the XX century – at the beginning of the XXI century appeared studies of the lexical and grammatical structures of the Lycian language. The Lycian language was qualified as one of the dead languages of Asia Minor (Anatolia). An important step was the deciphering of Hittite cuneiform texts (J. A. Knudtzon, 1902; B. Hrozný, 1915–1917). The Hittite language emerged as the first Indo-European language with written fixation. This made it possible to reveal the importance of Hittite material for the reconstruction of the features of the Proto-Indo-European language (J. Kuryłowicz, E. Benveniste, C. Watkins). Hittitology began to develop rapidly. The Palaic and Luwian languages were discovered in 1919. Thorough study of Luwian cuneiform and Luwian hieroglyphic languages found their significant proximity, which allowed to consider a single Luwian language (I. S. Yakubovich). Palaic, Lydian, and some other relict languages of Asia Minor were described.

It is noted that along with the interpretation of the Hittite-Luwian languages origin in the spirit of the traditional «tree model» theory, the original hypothesis of Hittite-Luwian ethnogenesis was put forward (E. H. Sturtevant, 1926): there was Proto-Indo-Hittite language long past, which split into Hittite-Luwian and Indo-European branches.

These studies helped to identify the Hittite-Luwian language group in the Indo-European family. Hittite-Luwian material is fully taken into account in the modern genealogical classification of Indo-European languages.

Particular attention is paid to studies on the Hittite-Luwian languages in general (the XX century – the beginning of the XXI century).

It is emphasized that during the XX century – the beginning of the XXI century was made a thorough comprehensive description of the structure of the Hittite language and the Hittite-Luwian languages in general at the phonological, morphological, syntactic and lexical levels.

The statements of linguists of the past, which have retained their value for linguistics of the early XXI century, are identified, and the study of Hittite-Luwian languages is evaluated on part of the tasks of modern Indo-European studies.

Key words: genealogical classification of Indo-European languages, Hittitology, Hittite-Luwian languages, comparative-historical method, deciphering, linguohistoriographic aspect.

Постановка проблеми. Передусім відзначимо, що за терміном «хетологія» закріпилося два значення. По-перше, це комплекс наук про історію, культуру й писемності (на основі клинопису й ієрогліфічного письма) народів Малої Азії (Анатолії) – хетів, лувійців, палайців, хаттів, хурритів. По-друге, це розділ мовознавства, що вивчає хетську й пов'язані з нею мови – решту хето-лувійських, хатську, хурритську.

Згідно з генеалогічною класифікацією, хето-лувійська (анатолійська) група мов входить у склад індоєвропейської сім'ї. Хето-лувійські мови є «мертвими». Їх поділяють на дві підгрупи: хето-лідійську (хетська, лідійська та, імовірно, карійська мови) і лувійсько-лікійську (лувійська клинописна й ієрогліфічна; лікійська з двома діалектами: лікійським А та лікійським Б, або мілійським; сидетська й деякі інші мови: пісідійська, кілікійська тощо). Як дещо відокремлене трактується становище палайської мови, хоча за деякими ознаками вона близька хето-лідійським мовам.

Як «відкривалися» й досліджувалися хето-лувійські мови? Саме про це буде йтися в пропонованій статті.

В. Георгієв розділяв історію порівняльно-історичного вивчення індоєвропейських мов на три періоди. Упродовж першого періоду (приблизно з 1816 по 1870 рік) за допомогою порівняльно-історичного методу було встановлено спорідненість індоєвропейських мов та закладено основи їхнього порівняльно-історичного вивчення. У межах другого періоду (приблизно з 1870 по 1916 рік) «було уточнено порівняльно-історичний метод дослідження і були значною мірою вичерпані дані відомих на той час індоєвропейських мов, на базі яких було укладено порівняльно-історичну граматику цих мов» [2, с. 11]. Третій період, як вважав В. Георгієв, розпочався розшифруванням хетської мови (1915–1917), яке здійснив Б. Грозний. Цей період характеризується «відкриттям і використанням низки невідомих до того часу індоєвропейських мов, що спричинило значне поглиблення й розширювання досліджень» [там само].

У цілому ми погоджуємося з періодизацією болгарського компаративіста, проте відзначимо певну умовність запропонованих В. Георгієвим хронологічних меж. Так, лікійські написи було дешифровано в кінці XIX ст.

Якщо, як підкреслював В. Георгієв, у межах другого періоду компаративісти спиралися головним чином на матеріал давньоіндійської, давньогрецької та латини (датовані пам'ятки цих мов відносяться до періоду не раніше першої поло-

вини I тисячоліття до н. е.), то відкриття впродовж третього періоду реліктових індоєвропейських мов з текстами, датованими II тисячоліттям до н. е., значно розширило дослідницьку базу й спричинилося до перегляду багатьох усталених концепцій [там же, с. 23].

Серед нововідкритих «мертвих» мов, що стали об'єктом дослідження індоєвропейців у межах третього періоду, чільне місце посіли мови Малої Азії, зокрема хето-лувійські. Введення цих мов у науковий обіг мало велике значення для розвитку індоєвропейістики. Звідси випливає необхідність студій з історії індоєвропейського мовознавства, у яких було б показане значення реліктових хето-лувійських мов для індоєвропейістики, зокрема для вдосконалення генеалогічної класифікації індоєвропейських мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед студій початку XXI ст. можна назвати, зокрема, монографії В'яч. Вс. Іванова [5; 7], Г. А. Гоффнера й Г. К. Мелчерта [19], І. С. Якубовича [14], які, проте, не є лінгвістичними дослідженнями. Матеріал лінгвістичного характеру поданий цими індоєвропейістами дуже стисло, що зумовлено особливостями предмета дослідження.

Отже, ми вимушені констатувати, що спеціальних праць лінгвістичного характеру, присвячених хето-лувійським мовам, у мовознавстві немає. Проте необхідність таких студій видається очевидною. Цим і зумовлена підготовка для публікації пропонованої статті.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття особливостей дослідження реліктових хето-лувійських мов в індоєвропейістиці кінця XIX ст. – початку XXI ст.

Ця мета конкретизується в таких завданнях: 1) висвітлити обставини відкриття й «розшифрування» хето-лувійських мов у кінці XIX ст. – першій половині XX ст.; 2) показати місце «мертвих» хето-лувійських мов серед інших мов індоєвропейської сім'ї; 3) подати стисло характеристику хето-лувійських мов на фонологічному, морфологічному, синтаксичному й лексичному рівнях; 4) виявити, які твердження лінгвістів минулого зберегли свою цінність для мовознавства початку XXI ст., дати оцінку дослідженням хето-лувійських мов у світлі завдань сучасної індоєвропейістики.

Відповідно до поставленої мети й завдань дослідження в статті застосовано актуалістичний метод, без якого неможливе існування історіографії будь-якої науки, у тому числі й історіографії лінгвістики [3]. Операційний компонент актуа-

лістичного методу може бути експлікований як сукупність таких прийомів і процедур, як аналіз джерел (мовознавчих текстів) і синтез одержаних даних, порівняння, абстрагування та історико-наукова реконструкція [там же].

Вклад основного матеріалу. Кінець XIX ст. ознаменувався дешифруванням лікійських написів. Як наслідок у XX ст. – на початку XXI ст. з'явилися дослідження лексичного складу й граматичної будови лікійської мови (Г. Педерсен, Ф. Зоммер, Е. Ларош, Г. Нойман, Е. Бенвеніст, О. Карруба, А. Клулгорст). Х. Педерсен довів факт приналежності лікійської мови до хето-лувійських; Г. Нойман опублікував її перший ґрунтовний граматичний нарис [21; 23; 15; 16; 9].

Важливим етапом стало дешифрування хетських клинописних текстів. Говорячи про це, мовознавці зазвичай називають як першовідкривача Б. Грозного, проте не згадують Й. А. Кнудсона. Між тим він відіграв важливу роль у дешифруванні клинописних текстів хетською мовою. Докладно про значення досліджень норвезького лінгвіста для хетології пише В'яч. Вс. Іванов [7, с. 10–26]. Саме Й. А. Кнудсон висунув гіпотезу про те, що хети були індоєвропейцями (1902). З погляду вченого, про індоєвропейський характер хетської мови свідчать морфологічні подібності, які існують між хетською та іншими індоєвропейськими мовами. Й. А. Кнудсон спирався на матеріал, що міститься у двох листах між Аменхотепом III, фараоном Єгипта, і Тархундарадом, правителем малоазійського царства Арцави. Ці стислі листи було знайдено в давньоєгипетському дипломатичному архіві в Ель-Амарні (Єгипет). Хоча Й. А. Кнудсон не мав двомовних текстів, він зміг частково інтерпретувати ці два листи у зв'язку з шаблонним характером дипломатичного листування того часу. Проте точка зору Й. А. Кнудсона не стала загальноприйнятою. Більшість дослідників ученого не підтримала. І справа не тільки в недостатній аргументації Й. А. Кнудсона: на початку XX ст. сама думка про те, що в Малій Азії в XIV ст. до н. е. могла існувати мова індоєвропейської сім'ї, видавалася неймовірною.

Правоту Й. А. Кнудсона було остаточно доведено, коли Г. Вінклер виявив багатий архів клинописних табличок, написаних акадським клинописом, але невідомою мовою на території села Богазкей (зараз місто Богазкале), Туреччина (150 кілометрів від Анкари), де знаходилася Хаттусас, столиця давнього Хетського царства, яке згадується в Біблії. Цей архів включає в себе 14 тисяч клинописних текстів на глиняних табличках II тисячоліття до н. е.

У 1915–1917 рр. Б. Грозний зміг прочитати деякі з цих табличок, що стало важливим кроком уперед у вивченні клинописних хето-лувійських мов. Ареал мертвої хетської мови був окреслений теренами центральної й північної частини давньої Анатолії. Чеський дослідник довів індоєвропейський характер хетської мови [20].

Отже, хетська мова постала як перша індоєвропейська мова з писемною фіксацією. Це дало можливість С. Куриловичу, Е. Бенвеністу, К. Уоткінсу розкрити важливість хетського матеріалу для реконструкції особливостей праіндоєвропейської мови. Хетологія почала швидко розвиватися.

Е. Г. Стертевант створив першу хетську порівняльно-історичну граматику (1933).

У другій половині XX – на початку XXI ст. розроблялися палеографічні й мовні критерії датування хетських текстів (Г. Г. Гютербок, Г. Оттен, Е. Ной). Було систематизовано їхній корпус (Е. Ларош), описано вокалізм і консонантизм хетської мови, її лексику, створено її граматику (Й. Фрідріх, Г. Кронассер, Г. А. Гоффнер і Г. К. Мелчерт, В'яч. Вс. Іванов, Т. В. Гамкрелідзе та ін.), численні словники цієї мови (Й. Фрідріх, А. Камменгубер, Г. Г. Гютербок, Г. А. Гоффнер, Й. Пухвел, Й. Тішлер, А. Клулгорст, А. Юнал та ін.) [11; 17; 18; 15; 16; 22; 19; 6; 8; 5; 1].

Хетологи спрямували свої зусилля на студіювання структури хетської мови на фонологічному, морфологічному, синтаксичному й лексичному рівнях (Б. Грозний, Ф. Зоммер, Г. Еелолф, Е. Форрер, А. Гетце, Г. Г. Гютербок, Г. Оттен, Й. Фрідріх, А. Камменгубер, О. Карруба, В'яч. Вс. Іванов, Т. В. Гамкрелідзе). Дослідники встановили, що хетській мові була притаманна – поряд з інноваціями – низка архаїчних рис. У ній зберігалися ларингальні й лабіовелярні приголосні; три ряди зімкнених перетворилися на два. Короткий і подовжений голосний [o] перейшов у короткий і подовжений голосний [a]; складові [g], [l] перетворилися на сполучення [ag], [al]. Для морфології іменника було реконструйовано залишки опозиції за ознакою активності / інактивності. Дослідники констатували в хетській відсутність ступенів порівняння (з певними винятками), дві серії дієслівних закінчень, сполучення післялогів із займенниками. У синтаксисі було зафіксовано початкові комплекси енклітік у реченнях, а також переважання паратаксисту над гіпотаксистом. У лексиці хетологи виявили значну кількість запозичень з інших давніх мов.

У 1919 р. було кваліфіковано й інші мови богазкейського архіву, споріднені хетській: палайську й лувійську.

Значну увагу було приділено лувійській клинописній мові. Зв'язок цієї мови з іншими індоєвропейськими та хето-лувійськими мовами досліджували Г. Оттен, Е. Ларош та інші хетологи. Е. Ларош опублікував фундаментальну працю про лувійську клинописну мову (1960) і словник цієї мови (1959).

Починаючи з першої половини 30-х рр. XX ст. робилися важливі кроки в дешифруванні лувійських ієрогліфічних текстів (Б. Грозний, Е. Форрер, П. Меріджі). Для дослідження лувійської ієрогліфічної мови велике значення мало розшифрування Г. Т. Боссертом (у 1947 р.) лувійсько-фінікійської білінгви Каратепе (Каратепе – колишня пізньохетська фортеця, зараз – музей на півдні Туреччини). Білінгву складено лувійською й фінікійською, яку вчені також знали недостатньо. Дешифрування цих текстів дало багатий матеріал для дослідників обох мов. Пізніше (1986, 1998) було знайдено інші лувійсько-фінікійські білінгви. Е. Ларошу належить заслуга видання капітальної праці про лувійське ієрогліфічне письмо; він же став автором словника лувійської ієрогліфічної мови. Словник (1962) і граматику (1966) цієї мови створив і П. Меріджі. Він же видав два томи лувійських текстів (1967, 1975). Узагальнюючою працею з лувійської ієрогліфічної мови стала монографія І. М. Дунаєвської [4]. Зусиллями Дж. Д. Гокінса було оприлюднено корпус лувійських ієрогліфічних текстів (1995, 2000). Лувійські ієрогліфічні фонетичні знаки поглиблено дослідили Дж. Д. Гокінс, А. Морпурго-Дейвіс, Г. Нойман. У їхній статті (1974) було запропоновано нові читання низки анатолійських ієрогліфів.

Це дало можливість підтвердити значну близькість лувійської ієрогліфічної та лувійської клинописної мов. Після цього замість терміна «хетська ієрогліфічна мова» почали вживати термін «лувійська ієрогліфічна мова». Водночас у працях І. С. Якубовича показано, що внутрішньолувійські діалектні ізоглоси не збігаються з територіальним розподілом корпусів клинописних та ієрогліфічних текстів, і тому доцільно говорити про єдину лувійську мову [13; 14].

Палайську мову в її зв'язку з іншими індоєвропейськими та хето-лувійськими мовами описали Г. Оттен і А. Камменгубер.

Зусиллями Р. Гусмані було видано лідійський словник зі стислим граматичним нарисом і текстами (1964). Значний за обсягом словник лідійської мови склав Г. К. Мелчерт (1993).

Усі ці дослідження сприяли виділенню хето-лувійської групи мов у складі індоєвропейської сім'ї.

Походження хето-лувійських мов розглядається, як правило, в дусі теорії «родовідного дерева» А. Шлейхера. У цьому плані виникнення хето-лувійських мов принципово не відрізняється від виникнення германських або, наприклад, кельтських мов: усі згадані мови «відпочувалися» від праїндоевропейської. Водночас було висунуто й оригінальну гіпотезу хето-лувійського етногенезу (Е. Г. Стертевант, 1926): у давньому минулому існувала праїндохетська мова, яка з часом розпалася на хето-лувійську і власне індоєвропейську гілки.

Упродовж XX ст. – початку XXI ст. виходять праці, присвячені хето-лувійським мовам у цілому. Зусиллями кількох поколінь хетологів було здійснено ґрунтовний опис структури хето-лувійських мов на всіх рівнях. Зокрема, Г. К. Мелчерту належить перший опис порівняльно-історичної фонології хето-лувійських мов (1994). Заслуга дослідження співвідношення хето-лувійської та індоєвропейської дієслівних систем належить В'яч. Вс. Іванову [6]. Лексику і синтаксис хето-лувійських мов дослідили О. Карруба [16], В'яч. Вс. Іванов [6; 5], В. В. Шеворошкін [12], А. О. Корольов [10], Л. С. Баюн, А. В. Сидельцев та ін.

Учені встановили, що в ранніх хето-лувійських мовах було 4 голосні фонем: [a], [e], [u], [i]. Найбільших змін зазнала фонема [e]. У лувійській і палайській мовах [a], [e] збіглися в [a]. У пізніх хето-лувійських мовах хетологи реконструювали фонему [o] й носові голосні. У підсистемі сонантів у хето-лувійських мовах входили [m], [n], [l], [r], [w].

Майже всі хето-лувійські мови зберегли ларингали.

На думку дослідників, у підсистемі зімкнених приголосних у хетській, лувійській клинописній і палайській мовах функціонували фонемі [pp] / [p], [tt] / [t], [kk] / [k], протиставлені одна одній за ознакою глухість / дзвінкість або напруженість / ненапруженість. Для лувійської ієрогліфічної реконструюються три зімкнені – [p], [t] і [k]. Ранні хето-лувійські мови мали щільні [s], [h] і африкату [ts]. У пізніх хето-лувійських мовах глухі приголосні були протиставлені дзвінким. Еволюція зімкнених приголосних відбувалася у двох напрямках: у лідійській і карійській мовах у підсистемі зімкнених дентальних виникла опозиція твердості / м'якості ([t] / [t'], [d] / [d']), а в лікійській у підсистемі зімкнених дентальних і гутуральних – опозиція непридиховості / придиховості ([t] / [th], [k] / [kh]). Пізні хето-лувійські мови розрізнявали [s] і [z].

Для хето-лувійського іменника було реконструйовано категорію роду (загальний і серед-

ній ролі), числа (однина і множина) і відмінка (відмінкові системи включають від восьми до чотирьох одиниць). Дієслову були притаманні категорії числа, особи, способу (дійсний, наказовий), стану (актив, медіопасив), часу (теперішній, минулий). Існувало дві дієвідміни.

У синтаксисі хето-лувійських мов зберігалася низка архаїчних особливостей, зокрема початкові комплекси енклитик. У реченні дієслово, як правило, посідало останнє місце (звичайний порядок слів – SOV).

Словник хето-лувійських мов містить значну кількість коренів, успадкованих з праїндоевропейської мови. У хето-лувійських мовах було багато лексичних запозичень, зокрема з хатської та хурритської мов, які вважаються неїндоевропейськими.

Висновки. Здійснений аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити такі висновки: 1) кінець XIX ст. ознаменувався дешифруванням лікійських написів. Як наслідок у XX ст. – на початку XXI ст. з'явилися дослідження лексичного складу й граматичної будови лікійської мови (Г. Педерсен, Ф. Зоммер, Е. Ларош, Г. Нойман, Е. Бенвеніст, О. Карруба, А. Клукурст). Лікійська мова була кваліфікована як одна з мертвих мов Малої Азії. Важливим етапом стало дешифрування хетських клинописних текстів (Й. А. Кнудсон, Б. Грозний). Хетська мова постала як перша індоевропейська мова з писемною фіксацією. Це дало можливість розкрити важливість хетського матеріалу для реконструкції особливостей праїндоевропей-

ської мови. Хетологія почала швидко розвиватися. Було відкрито палайську й лувійську мови. Грунтовні дослідження лувійської клинописної та лувійської ієрогліфічної мов виявили їхню значну близькість, що дозволило говорити про єдину лувійську мову (І. С. Якубович). Було описано палайську, лідійську та деякі інші реліктові мови Малої Азії (Г. Оттен, А. Камменгубер, Р. Гусмані, Г. К. Мелчерт та ін.); 2) поряд з трактуванням походження хето-лувійських мов у душі традиційної теорії «родовідного дерева» було висунуто й оригінальну гіпотезу хето-лувійського етногенезу: у давньому минулому існувала праїндохетська мова, яка з часом розпалася на хето-лувійську і власне індоевропейську гілки (Е. Г. Стертевант); 3) ці дослідження сприяли виділенню хето-лувійській групи мов у складі індоевропейської сім'ї. Хето-лувійський матеріал було повною мірою враховано в сучасній генеалогічній класифікації індоевропейських мов; 4) упродовж XX ст. – початку XXI ст. було здійснено ґрунтовний усебічний опис структури хетської мови та хето-лувійських мов у цілому на фонологічному, морфологічному, синтаксичному й лексичному рівнях (Б. Грозний, Е. Г. Стертевант, Г. Г. Гютербок, Г. Оттен, Й. Фрідріх, А. Камменгубер, Г. Кронассер, Г. А. Гоффнер і Г. К. Мелчерт, Й. Пухвел, В'яч. Вс. Іванов, В.В.Шеворошкін, А.О.Корольов, Л.С.Баюнтаін.).

Перспективи подальших лінгвістичних розвідок ми вбачаємо в поглибленому вивченні інших давніх «мертвих» мов індоевропейської сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гамкрелідзе Т.В. Вопросы консонантизма клинописного хеттского языка. *Переднеазиатский сборник*. Вып. III. История и филология стран Древнего Востока. Москва : Наука, 1979. С. 71–77.
2. Георгиев В.И. Исследования по сравнительно-историческому языкознанию (Родственные отношения индоевропейских языков). Москва : Изд-во иностранной литературы, 1958. 318 с.
3. Глуценко В.А., Роман В.В., Руденко М.Ю. До питання про актуалістичний метод як метод студій із лінгвістичної історіографії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2020. № 45. Т. 1. С. 90–93.
4. Дунаевская И.М. Язык хеттских иероглифов. Москва : Наука, 1969. 120 с.
5. Иванов Вяч.Вс. Труды по этимологии индоевропейских и древнепереднеазиатских языков. Москва : Языки славянских культур: Знак, 2007. Т. I : Индоевропейские корни в хеттском языке. 560 с.
6. Иванов Вяч.Вс. Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы (сравнительно-типологические очерки). Москва : Наука, 1965. 297 с.
7. Иванов Вяч.Вс. От буквы и слога к иероглифу: системы письма в пространстве и времени. Москва : Языки славянской культуры, 2013. 272 с.
8. Иванов Вяч.Вс. Хеттский язык. 2-е изд., испр. и дополн. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 296 с.
9. Клукурст А. Ликийский язык. *Языки мира: реликтовые индоевропейские языки Передней и Центральной Азии*. Москва : Academia, 2013. С. 131–154.
10. Королев А.А. Хетто-лувийские языки. *Языки Азии и Африки. I. Индоевропейские языки: хетто-лувийские языки, армянский язык, индоарийские языки*. Москва : Наука, 1976. С. 11–118.
11. Фридрих И. Краткая грамматика хеттского языка. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1952. 200 с.
12. Шеворошкін В.В. Исследования по дешифровке карийских надписей. Москва : Наука, 1965. 359 с.

13. Якубович И.С. Лувийский язык. *Реликтовые индоевропейские языки Передней и Центральной Азии*. Москва : Academia, 2013. С. 106–131.
14. Якубович И.С. Лувийский язык в пространстве и времени. Москва : Издательский дом ЯСК, 2019. 464 с.
15. Benveniste E. *Hittite et Indo-European*. Paris, 1962. 144 p.
16. Carruba O. *Die satzeinleitenden Partikeln in den indogermanischen Sprachen Anatoliens*. Roma : Dell Ateneo, 1969. 123 S.
17. Friedrich J. *Hethitisches Elementarbuch*, 2 Aufl. 1. Teil. Kurzgefaßte Grammatik (Indogermanische Bibliothek, I. Abt., Reihe : Grammatiken, Bd 23/1); 2. Teil. Lesenstücke in Transkription, mit Erläuterungen und Wörterverzeichnissen (Indogermanische Bibliothek, I. Abt., Reihe : Grammatiken, Bd 23/2). Heidelberg, 1960; 1967.
18. Friedrich J., Kammenhuber A. *Hethitisches Wörterbuch*. Zweite völlig neubearbeitete Auflage auf der Grundlage der edierten Texte. Heidelberg, 1975–1994.
19. Hoffner H.A., Melchert H.C. *A Grammar of the Hittite Language*. Winona Lake : Eisenbrauns, 2008. XXII, 574 p.
20. Hrozny F. *Die Sprache der Hethiter: ihre Bau und ihre Zugehörigkeit zum indogermanischen Sprachstamm*. Leipzig, 1917. 268 S.
21. Pedersen H. *Hittisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen*. Kopenhagen, 1938. 227 S.
22. Puhvel J. *Hittite etymological dictionary*. Berlin/Boston : Mouton de Gruyter, 1984–2017. Vol. 1–10.
23. Sommer F. *Hethiter und Hethitisch*. Stuttgart : W. Kohlhammer. Verlag, 1947. 111 S.

УДК 81-119

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.39>

ДОСВІД ТА ЕКСПІРИЕНТАЛІЗМ: РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

COGNITIVE LEXICOGRAPHY AND LINGUISTIC ANALYSIS OF THE CONCEPT

Мельничук О.Д.,

orcid.org/0000-0003-4619-363X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін

Комунального закладу вищої освіти «Рівненська медична академія»

Стаття присвячена ролі, яку відіграє поняття досвіду у філософії, психології, когнітивній лінгвістиці ХХ століття. Саме досвід, через який реалізується чуттєва взаємодія зі світом, потрапляє у фокус уваги емпіриків, формуючи підґрунтя для подальшого розвитку поняття досвіду як експіриенталізму у когнітивній лінгвістиці. У статті аналізуємо різні типи досвіду (зовнішній, внутрішній), його змістову наповненість (концептуальний, неконцептуальний) та зв'язок зі знанням. Проблеми філософії пізнання тісно переплітаються з дослідженнями в галузі герменевтики, її когнітивною практикою, що має справу з мовою, текстами, значеннями і смислами. Наукові дискусії про природу досвіду зосереджуються на досвіді як свідомій події у широкому або більш обмеженому сенсі. Однією з важливих тем у цій галузі є питання про те, чи весь досвід є інтенційним, тобто спрямований на об'єкти, відмінні від нього самого. Інша дискусія зосереджена на питанні про те, чи існує неконцептуальний досвід, і якщо так, то яку роль він може відігравати в обґрунтуванні переконань. Деякі теоретики стверджують, що те, як переживається досвід, залежить тільки від змісту, представленого в цьому досвіді. Інші теоретики відкидають це твердження, вказуючи на те, що важливо не тільки те, що представлено, а й те, як це подається.

Когнітивний досвід герменевтики, що намагався подолати абстракцію гносеологічного суб'єкта, є співзвучним розумінню сучасних тенденцій сприйняття. Сутність інтерпретації, на думку Г. Гадамера, не вичерпується її операційно-методологічною природою, або діяльністю, що тлумачить тексти, але входить у сферу фундаментальних основ пізнання та буття. Інтерпретація, за якою завжди стоїть суб'єкт, що задає і зчитує смисли та висуває предметні гіпотези, об'єднує у собі елементи буттєво-екзистенційного підходу. З феноменологічної точки зору досвід пов'язаний зі смислом, він є тим процесом, в якому виникає й артикулюється смисл. Спосіб виявлення, що відповідає живому процесові досвіду – це опис, який розуміємо не як інвентаризацію фактів свідомості, а як розгортання цього смислу. Завдяки означуванню у мові все “невидиме” і у довіллі, і у людині стає знаком, що “сигналізує” про існування недоступних для безпосередніх чуттів явищ та речей. З точки зору когнітивної лінгвістики досвід є чинником, який впливає на взаємодію людини з навколишнім світом у термінах метафори.

Ключові слова: експіриенталізм, досвід, пізнання, когнітивна лінгвістика, феноменологія, епістемологія, психологія.